

ШЕВЧЕНКО ПРОТИ ПУТІНА: АКТУАЛЬНІ ВИМИРИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

РОСТИСЛАВ ЧОПИК

Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львів – Україна
r_chopyk@yahoo.com; ORCID: 0000-0001-7905-9053

SZEWCZENKO PRZECIWKO PUTINOWI: AKTUALNE WYMIARY TOŻSAMOŚCI UKRAIŃSKIEJ

ROSTYSŁAW CZOPYK

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Lwów – Ukraina

STRESZCZENIE. Artykuł obala tezę rosyjskiej propagandy o Ukrainie jako „sztucznej formacji”, „eksperymentalnym” „dziecku sowieckiej epoki” (według Władimira Putina). Nieoczekiwanym wsparciem dla propagandy wschodniej są metodologie zachodnich konstruktywistów, którzy przedstawiają współczesne tożsamości narodowe jako „konstrukt kulturowy”, „wspólnoty wyobrażone” (według Benedicta Andersona), twierdzą, że nacjonalizm „wymyśla narody tam, gdzie ich jeszcze nie ma” (według Ernesta Gellnera), sztucznie „wymyśla” tradycję” (Eric Hobsbawm i Tarence Ranger) itd. Takie poglądy wynikają z rozumienia nowoczesnej sekularyzacji i ogólnie nowoczesności jako alternatywy dla średniowiecznego teocentryzmu – podczas gdy w rzeczywistości było to poszukiwanie żywej obecności Boga w człowieku i społeczeństwie; „palingeńska” legitymizacja budowania narodu; ewangelizacja demokracji; sakralizacja „wolności, równości, braterstwa” na przełomie średniowiecza i historii nowożytnej. Autor niniejszego artykułu broni tej tezy, odwołując się do poezji Tarasa Szewczenki i dokumentu programowego Bractwa Cyryla i Metodego „Prawo Boże (Księgi Rodzaju narodu ukraińskiego)” – pierwszego przejawu współczesnej ukraińskości, świadomej własnej tożsamości.

Słowa kluczowe: tożsamość narodowa, konstruktywizm, sztuczna formacja, romantyczny nacjonalizm, palingenezja, wiosna narodów, Bractwo Cyryla i Metodego, Majdan

SHEVCHENKO AGAINST PUTIN: CURRENT DIMENSIONS OF UKRAINIAN IDENTITY

ROSTYSLAV CHOPYK

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv – Ukraine

ABSTRACT. The article is based on refuting the thesis of Russian propaganda about Ukraine as an “artificial formation”, an “experimental” “creature of the Soviet era” (according to Vladimir Putin); it is on these theses that the Putin regime bases its encroachments on Ukrainian sovereignty. An unexpected assistant of Eastern propaganda is the methodology of Western constructivists, who present modern national identities as a “cultural construct”, “imagined communities” (Benedict Anderson), claiming that nationalism “makes up nations where they do not yet exist” (according to Ernest Gellner), and artificially “invents tradition” (Eric Hobsbawm and Terence Ranger) and so on. Such views stem from an understanding of modern secularization and modernity in general as alternatives to medieval theocentrism, when in fact it was a search for the living presence of God in man and society; “Palingenesian” legitimization of nation-building; evangelization of democracy; sacralization of “freedom, equality, brotherhood” at the turn of the Middle Ages and modern history. The author of this article defends this thesis, resorting to the poetry of Taras Shevchenko and the program document of the Cyril and Methodius Brotherhood “Law of God (Genesis of the Ukrainian People)” – the first manifestation of modern Ukrainianness, which is aware of its own identity.

Keywords: national identity, constructivism, artificial formation, romantic nationalism, palingenesia, Springtime of Nations, Cyril and Methodius Brotherhood, Maidan

Останніми роками проблема української ідентичності вийшла за межі наукового дискурсу й прийшла в хату до кожного українця – незалежно від фаху, прописки, українсько- чи іншомовності, бажання чи небажання помічати і визнавати. Її актуальність – відкрита рана; вічна теорема, якою Москва вкотре змушує Україну жертвовно доводити те, що в усьому цивілізованому світі давно визнане аксіомою. І не вірить ні словам, ні сльозам, ані жодному аргументові; включно з тим, що його всю свою імперську історію „кровушкою берьот”. Небесна сотня, тисячі вояків-добровольців, мільйони волонтерів та майданівців оголошені корисними ідіотами Заходу, зазомбованими на руйнацію „сакральної” ідентичності „русского міра”.

Україну названо державою зі „штучною” ідентичністю, яку вигадала купка націоналістів („нацистів”) за іноземний кошт. „З ким ви співробітничаете? з Україною? Це – не держава, це якесь штучне утворення, помилка в історії” [Помилка історії 2018], твердив очільник сусідньої держави, готуючись розпалити війну, а на восьмому її році, 12 липня 2021 року, „обґрунтував” свої претензії до України в програмовій статті *Про історичну єдність росіян та українців* [Путін 2021]. Статтю було опубліковано в час розгортання росій-

ських військ вздовж українських кордонів; вона одразу ж стала обов'язковою для вивчення в російській армії; а отже, її ідеологічна стратегія стала пропагандистською артпідготовкою для повномасштабного вторгнення в Україну, що відбувається на наших очах.

Духова складова цього цивілізаційного протистояння є не менш важливою за військову. Захисники України потребують вірити й знати, що справа, якій офірують життя, не штучна й не помилкова. На фронті атеїстів не буває. Вони потребують вірити й знати, що з *нами* Бог.

Українська ідентичність у вимірі „східної” пропаганди

Опуси Путіна, а точніше, колективного Путіна, ким є більша частина населення сучасної Росії, – вислід не притомного світогляду, а радше колективного неврозу, фантомного болю по втраті імперської ідентичності і направду штучної, під страхом репресій збитої до купи „уявленої спільноти” [Андерсон 2001] „русского міра”, якій макабричним насильством упродовж сотень років імперська машина намагається підпорядкувати реальність. Путін вже не раз видавав „одкровення”, по яких „було б смішно, коли б не було так сумно” (за М. Лермонтовим), та цим разом він, здається, перевершив самого себе, заявивши, що сучасна Україна – „цілком і повністю дітище советської епохи”, результат злочинної діяльності більшовиків, які „ставилися до російського народу як до невичерпного матеріялу для соціальних експериментів”. „Саме советська національна політика – замість великої російської нації, триєдиного народу, що складався з великоросів, малоросів і білорусів, – закріпила на державному рівні положення про трьох окремих слов'янських народів: російського, українського і білоруського” [Путін 2021].

Думка про штучність суверенітету України та Білорусі, їхню „дарованість” Росією була надзвичайно глибоко вкорінена не лише в російському політикумі, а й у найширших колах російських інтелектуалів. Однак вони не усвідомлювали, що штучним був не так суверенітет слов'янських братніх народів, як їхні уявлення про природу цього суверенітету і причини, що змусили більшовиків на нього погодитися в 1920 р. [Якубова 2018: 40–41].

Як відомо, погодитися на український суверенітет більшовиків тоді змусили не придумані і не штучні, а реальні, культурно й історично вмотивовані, підтримані мільйонами українців визвольні змагання 1917–1920 років. Саме вони спричинили утворення УНР, супроти якої ті висунули альтернативний проект УРСР, тодішній „антимайдан”: коли нема змоги щось побороти, треба його очолити. Усвідомлюючи, що більшовицький експеримент опинився на смітнику історії, виявився сімдесятилітнім штрафним колом, Путін пропонує повернутись у „пункт збочення” й відновити *status quo*, який панував до

жовтневого перевороту 1917 року, тобто відновити дореволюційну Росію, де росіяни, українці і білоруси вважалися не „трьома окремими”, ба навіть не „братніми” (бо то вже множина), а „одним”, „єдиним”, „триєдиним” народом. Його ідентичності буцімто не вадили „незначні” лінгвістичні й етнічні відмінності, а забезпечували його внутрішню єдність тисячолітні духовні „скрепи” „руського міра” з приснопам’ятними „самодержавієм, православієм, народністю” – формулою О. Уварова, виведеною як антитеза „триєдиному” гаслові Французької революції: „свобода, рівність, братерство”. Звісна річ, „самодержавіє” Путін бере на себе, „православіє” делегує своєму комісарові з ідеології „патріярху вся Русі” Кіріллу-Гундяєву, ну, а „триєдина” „народність” змушена підтягнутись у контексті війни. Отака їхня „відповідь Чемберлену” – „бездуховному” Заходу, який спокусив частину відколотись від цілоти: Україну від „руського міра”. Іншими словами: вічне, високе, духовне, питоме – проти чужого, штучного, світського, а тому тимчасового.

Здавалось би, цей позавчорашній світогляд не витримує жодної критики і всі недолугі аргументи „руського міра” легко покриваються ціннісною базою та реальною життєвою практикою західного світу. І справді, проблем не було, доки в західній гуманітаристиці домінував *етніцистський (природно-історичний, правічницький, примордіалістський)* підхід, за яким модерна національна ідентичність є „сучасним еквівалентом етнічної ідентичності, яка існувала до новітньої доби” [Гібернау 2012: 25–26]. Однак за останні десятиліття наукова кон’юнктура змінилася на користь *конструктивістів (модерністів)*. Їхня методологія неабияк уплинула на формування й форматування сучасного українського гуманітарного простору, зробивши його вразливим перед актуальними викликами московської пропаганди.

Українська ідентичність у вимірі „західного” конструктивізму

Конструктивісти твердять, що національні ідентичності існують не реально, речево, – але тільки в людських головах, як певні „уявлені спільноти” [Андерсон 2001], „культурні конструкти”, сформовані „обставинами, нагодами та можливостями” [Вілсон 2004]. Вони ставлять наголос на недавньому походженні культур, ба більше, на тому, що „націоналізм вигадує нації там, де їх ще не існує” (Е. Геллнер, цит. за: [Андерсон 2001: 23]), займається не пошуком чи відкриттям, а штучним „винайденням традиції” (Е. Гобсбаум та Т. Рейнджер: [Винайдення традиції: 2010]). Хіба це – не те саме, в чому нас уже восьмий рік переконує путінська пропаганда? Можливо, на постколоніальних теренах країн „третього світу” ці гуманітарні технології працюють і суть переконливими, однак на українському матеріалі вони „чомусь” втрачають ґрунт під ногами. Теорії „підвисають” над практиками, заскочені науковці

не встигають синхронізувати засвоєну теоретичну базу зі своїми ж знахідками-відкриттями. Яскравим прикладом такого дисбалансу є новаторська книга талановитої американської дослідниці польського походження Едити М. Бояновської *Микола Гоголь: між українським та російським націоналізмом* [Бояновська 2013]. У методологічних пролегоменах авторки зазначено:

Відповідно до поширеної думки істориків і теоретиків про те, що націоналізм передує творенню націй, я розглядаю національну ідентичність як мету націоналізму – саме у процесі її творення і перебуває націоналізм” (тобто жодного сумніву щодо причинно-наслідкових зв’язків не передбачено: спершу націоналізм – відтак штучно створена ним національна ідентичність). Дослідниця має намір „побачити, як працює націоналізм” у текстах Гоголя. Для неї це означає „відстежити структуру націоналістичних ідей, помітити шви їхнього формування, а значить, поставитись до націоналізму як людського винаходу, що й продемонстрували останні дослідження. Ці нації – винайдені або уявлені, а не (пере)відкриті – стали широко прийнятою ідеєю в науковій спільноті [Бояновська 2013: 24–25].

Дослідниця переконливо демонструє, як, поглинувши всю творчу енергію впродовж останнього десятиліття життя письменника, той болючий процес привів його до „краху прози”, „перемоги” над власним талантом, передчасної загибелі, однак бажаної мети так і не осяг. Штучна імперська конструкція із її „общерусским” проектом не піддавалися „націоналізації”; місія створити націю там, де її апіорі немає, виявилась нездійсненою. Як же тоді з „людським винаходом” „націй – винайдених або уявлених, а не (пере)відкритих”? Більше й далі того.

Не менш переконливо дослідниця показує, що форменну шинелю російсько-імперської ідентичності Гоголь шив за лекалами ідентичності української (захопливий порівняльний аналіз першої й другої редакцій *Тараса Бульби*); що ця рідна, вроджена, матриця органічної „гердерівської спільноти” завжди була з ним, не йшла з підсвідомості навіть тоді, коли свідомо намагався її позбутись. „Випадок” Гоголя – просто таки канонічне унаочнення рації природно-історичних етніцистів-правічників; і все ж, уперто тримаючись партії модерністів-конструктивістів, Е. Бояновська ставить під сумнів „ідеологію романтичного націоналізму”, яка „вважала вірність двом різним націям аномалією, чимось на кшталт сповідання двох вір”; відкидає есенціалістський підхід, за яким „пригнічення „природної” національної ідентичності було таким серйозним порушенням природного ладу, як зупинка дихання”... Але ж у Гоголя справді, неметафорично... зупинилося дихання (добровільна епитимія – самозаморювання – незбагненна летаргія, котру прийняли за смерть)? саме з причини „сповідання двох вір” [Бояновська 2013: 14–15]. І дослідниця сама про це пише. Тобто наукова об’єктивність ученої спростовує її ж таки методологічну засаду, навіч демонструючи, що штучно створити націю неможливо. Наукова істина все ж бере гору над конструктивістською технологією. На жаль, так буває не завжди.

В однім інтерв'ю активно цитований на Заході американо-український історик і за сумісництвом ідеолог „карпаторуської ідентичности” П.Р. Магочій наводить приклади штучного „рукотворення” люксембурзької й монегаскської (князівство Монако) ідентичностей, а відтак екстраполює ці карликові курйози в українське націєтворення ХІХ ст.,

коли малоросіяни вирішили зі свого діалекту – „малороссийское наречие”, як тоді офіційно називалося, – створити українську мову. Скільки людей взялися перетворити її на літературну? Були Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш і Микола Костомаров, які сказали: „Хочемо бути окремо від росіян. І хочемо переконати суспільство в цьому”. Із другого боку, галичани свого часу могли вибудувати окрему ідентичність. Але обрали носити шаровари, грати на бандурах, а не цимбалах [Магочій 2015].

Виходить, українську ідентичність сотворили троє письменників. А галичани могли й собі, та, напевне, тоді ще не знали, що так можна, ото й повели столітню жертвну боротьбу за свободу всієї соборної України. Епатуючи українців монографією *Формування національної ідентичності: Підкарпатська Русь. 1848–1948* чи *Ілюстрованою історією карпаторусинів, Народом нізвідки*, Магочій пропагує „ідентичність”, ситуативно зумовлену насправду „обставинами, нагодами та можливостями”, як, звичайно ж, іще й – конструктивістськими зусиллями „винахідника”. Одного препоганого ранку кілька кремлівських „конструктивістів”: Путін, Дугін, Сурков а чи там Песков зібрались докупки, та й вигадали „Проект Новороссія”.

Посягаючи на національні державні структури, Москва, як відомо, поділяє, аби владарювати: намагається внадрити в національний організм структури штучні: злоякісні пухлини, вирощені агітпропівською брехнею, грошовими й бронетанковими ін'єкціями; ситуативні проекти на взір „новоросійського”, „малоросійського”, „западенського” (термінологія О. Дугіна); „народні республіки” обласного покрою, чийм гнилим насінням переповнені московські гамазеї. Логіка проста: якщо ви казали, що нові національні спільноти, традиції, ідентичності можна „конструювати”, „винаходити”, ба навіть „вигадувати”, то нате – ось вам тричі „народні” референдуми й вибори в ДНР, ЛНР, Криму. Українська ідентичність, мовляв, нічим не ліпша за їхні.

Займаючись недалекоглядною „грою в бісер” (за Г. Гессе), кабінетні інтелектуали навряд чи припускають, якими аберациями вона може обернутися в площині *Realpolitik*. Мабуть, і в царині гуманітаристики теж назріла потреба чогось на взір клятви Гіпократата: не нашкодь! Адже завдяки конструктивістським та структуралістським дослідженням, по волі чи по неволі, утверджується думка, що модерна українська ідентичність не має тривкого ґрунту, не є продовженням рідної духової традиції, наслідком дії об'єктивних законів історичного розвитку, а з'являється як наслідок суб'єктивної вигадки певного автора чи групи авторів. Приміром – *Шевченка як міфотворця*. Чверть століт-

тя монографія Г. Грабовича з такою назвою користується в Україні „скандальним успіхом”, пропонуючи сприймати феномен Шевченка як „авторський міф”. Суть того, що спровокувало найбільше дискусій, найліпше викласти за самим же Грабовичем:

...Сумнівною, навіть потенційно фатальною виявилася спадщина міфологічного мислення, прищеплена Шевченком до душ майбутніх поколінь поетових співвітчизників. [...] Слід ґрунтовніше дослідити зміст Шевченкової моделі ідеальної спільності, адже її вплив на таке явище, як „хлопоманія”, чи на узаконення анархічних тенденцій очевидний [Грабович 1991: 171].

Іншими словами, для Грабовича очевидно, що поезія Шевченка доклалася до поразки українських визвольних змагань, посприяла втраті державности, структурованої на користь советської „ідеальної спільності” „золотим віком” УРСР у складі СРСР. Замість довгої суперечки довкола сумнівної тези показано навести „конструктивну” альтернативу Шевченковій „міфотворчості”, по яку Г. Грабович пропонує звернутися до П. Куліша:

Антитезу, радикальне заперечення міфа й міфологічного мислення як такого дуже швидко запропонував Шевченків друг, суперник і самопомазаний продовжувач його справи П. Куліш. Однак до сьогоднішнього дня саме цей міф домінує в українській культурі [Грабович 1991: 171].

Нагадаю, що ту антитезу зламаний судовим процесом над Кирило-Мефодіївським братством Куліш пропонував у своїх пізніх творіннях: *Истории воссоединения Руси, Хуторній поезії* тощо, де прославляв Петра і Катерину II й утверджував міф „двуєдиной Руси” та її „двуєдиного народа” (вочевидь, Путіна б цілком влаштував не шевченківський, а кулішівський сценарій української перспективи; саме для цього він докладає нині стільки зусиль). Утім, для Г. Грабовича то, вочевидь, не міф, а якраз „радикальне заперечення міфа й міфологічного мислення”. Міф же ось, у Шевченка, який вдався до „заперечення суспільної структури” Російської імперії та звів українців на манівець „хлопоманії”, „узаконення анархічних тенденцій”. Мовляв, Україна могла розвиватися раціонально, об’єктивно-історично, але її фатально збив з пантелику його емоційний, суб’єктивно-авторський міф.

Як бачимо, „західні” інтерпретації парадоксально резонують зі „східною” пропагандою. *Екстремі ся стрічають* (за І. Франком) і точкою їх перетину є трактування модерної нації як штучного, рукотворного конструкту, винайденого *самими* людьми на запит актуальних політично-культурних потреб. Погляди конструктивістів можуть різнитися технологічно-жанровими особливостями, мірою огрублення чи нюансованости, однак у сухому залишку це мало що змінює, адже основа лишається та ж сама. Приміром, Б. Андерсон не погоджується з „дещо прямолінійною” думкою Е. Геллнера, який твердив,

що „націоналізм – це не пробудження націй до самоусвідомлення: він *вигадує* нації там, де їх ще не існує”. Делікатний Б. Андерсон опонує: „Недоліком, однак, цього формулювання є те, що Геллнер, прагнучи показати, як облудно маскується націоналізм, прирівнює «вигадування» радше до «фабрикації» й «фальшивки», аніж до «уявлення» і «творення» [Андерсон 2001: 23]. Андерсон не лише естетично витонченіший (замість ремісницького фабрикату – мистецький витвір), але й етично глибший: національність, або, якщо комусь це слово здається надто багатозначним, національну приналежність, так само, як і націоналізм” він пропонує розглядати в одному ряду з поняттями „кровної спорідненості” і „релігії”, а не „лібералізму” і „фашизму”, тобто в ряду архетипних культурних феноменів, а не політичних ідеологій.

В новітній культурі націоналізму жодні символи не приковують більшої уваги, ніж пам’ятники й могили Невідомих солдатів [...]. Культурна значимість таких монументів стає [...] зрозумілішою, коли спробувати уявити могилу Невідомого марксиста або пам’ятник полеглим лібералам. Чи не виглядає це повним абсурдом? Справа в тому, що ні марксизм, ні лібералізм не переймаються особливо питаннями смерті й безсмертя. Якщо ж націоналістична уява цим так цікавиться, це наводить на думку про її глибоку спорідненість з уявою релігійною [Андерсон 2001: 25–26].

Це значно краще, ніж у Геллнера, однак знову, навіть тут, ключове – „уява”. „Релігійна”, „націоналістична” – лише означники, що супроводять акт творення *іміджу* „imagined communities”. Але ж у цих сферах ключове – не уява. Невідомий солдат помирає за те, у що *вірив*, а не що *уявляв*.

Українська ідентичність у власному вимірі

Націю гуртує у спільноту не сама по собі уява, але спільна віра у те, що уява ця – не ілюзія, котрою вистелено дорогу до пекла; не оманливий імідж, не блудний вогник. Звісно, наука – справа тверезо мислячих раціоналістів, скептиків, які все піддають сумніву, не приймають *на віру*. Та як бути, коли у фокусі їхньої уваги опиняється творчість віруючої людини, інтенції віруючої спільноти? Адже, приміром, „цілий „Кобзар” можна (і треба!) розглядати, як безнастанний, часами вельми драматичний, але завжди безпосередній діалог людини з Богом” [Забужко 1997: 12]. А маніфест натхненних Шевченком киро-мefодіївців називався *Закон Божий* (*Книги буття українського народу*). Братчики (насамперед М. Костомаров) почали укладати його у грудні 1845 року, немов переймаючи естафету в Шевченка. Охоплений важкою недугою, він у Переяславі написав свій *Заповіт*, а невдовзі перед тим – заповітні політичні поеми. То був „рік високого сонця” (за Є. Сверстюком): і для Шевченка, і для братчиків, і для української ідеї, що тоді, напередодні „весни народів”, уперше заявила світові свій символ віри.

Ішлося про сакральну легітимацію нації; про те, що її право на історичне буття вписане в парадигму Промислу Божого, відповідне Його Законіві, а не є штучним витвором людської сваволі. Замість дискредитованої історією особи імператора-самодержця, котрий за Середньовіччя вважався уособленням Бога на землі (за Ж. Ле Гоффом), подаючи власну волю волею Божою, на авансцені Нової історії з'являється постать поета-пророка, *wieszczca*, медіума, що передає людям Господню волю, а Йому – уповання закорінених у землі (за М. Гайдегером). Це стається в добу романтичного націоналізму (за А. Валіцьким), який виникає після Французької революції із її кривавими репресіями, у т. ч. варварською дехристиянізацією – масовим винищенням священників та ченців в ім'я „світських” цінностей, утвердженням „громадянської релігії” (за Ж.-Ж. Руссо) – прообразу новітніх тоталітарних ідеологій.

„Диявольська робота яacobінського Терору” кидатиме „тінь ката і гільйотини” на всю історію XIX століття [Єрмоленко 2018: 74]. „...Історія культури двох останніх століть є, строго кажучи, історія мук секулярного світогляду в безугавному прагненні компенсувати свою «ціннісну недостатність»” [Забужко 1992: 43–44], тобто довести, що секуляризація означає не відмову від християнської етики, а її інкультурацію, поєднання й узгодження з викликами світського життя. Панувала розгубленість: невже „свобода, рівність, братерство” можливі тільки як альтернатива релігії? Невже ідеї народної держави, демократії, національної й соціальної справедливості можна втілити виключно всупереч волі Господа?

Неспроста європейську культуру називають *фаустівською культурою* (за О. Шпенглером). Попервах здавалося, що досягти реалізації земних мрій про повнокровне, гідне Людини життя, можна хіба що коштом продажу душі лукавому. Однак вихід знайшовся, „гарна мить” таки спинилася, щоб тривати й тривати. Свій архітвір Й.-В. Гете вивершує (1832) візією того, що спасе „безсмертну частину Фауста”: „Коли б побачив, що стою / з народом вільним в вільному краю, / я міг би в захваті гукнути: / Спинись, хвилино, гарна ти! / Чи ж може вічність поглинути / Мої діла, мої труди?” [Гете 1969: 459]. „Ідея народу” поєднується з християнською сотеріологією, ба більше, переходить у вимір „національного месіанізму” [Забужко 1992: 45–46]. Переважно месіанізм асоціюється з вірою у власну богообраність та слідними з неї пихою, гординою, вивищуванням себе понад іншими. Це було (є і буде) властивим для імперських народів, особливо, експансивного „народу-богоносця” (за Ф. Достоевським). Однак для народів пригноблених найважливішою була не віра у свою винятковість – а віра в своє *воскресіння*.

Після апокаліптичних жахів Французької революції, а особливо напередодні „весни народів” у європейським повітрі витало поняття *палінгенесіі*: „відродження”, „нового народження”, „переродження”, „воскресіння”, „смерті самої смерті” [Єрмоленко 2018: 27, 53]. „Континентом ходить „привид комунізм-

му”, вважали Маркс і Енгельс під кінець 1840-х років; але ще більшою правдою було те, що Європою блукав привид нових секулярних релігій, що наповнюються палінгенесійним образом – образом посталого з мертвих [...]. Ніщо, можливо, так сильно не дає зрозуміти XIX століття, ніж цей образ – спочатку натурфілософський, потім політичний, спочатку контрреволюційний, потім революційний” [Єрмоленко 2018: 123, 50]. На самому ж початку все-таки християнський – дозволю собі уточнити думку В. Єрмоленка. Завдяки його актуальній монографії „Плинні ідеології” український читач має змогу простежити циркулювання ідеї палінгенесії у тогочасному культурно-політичному просторі Європи (Ж. Мішле, Ф.-Р. Лямне, В. Джебберті, Дж. Мадзині, А. Міцкевич та ін.). Приміром, „для Міцкевича за смертю польської нації має слідувати її нове народження в новому політичному тілі – тільки цього разу республіканському, а не монархічному”. „Польща, отже, страждає разом з Христом. Польська історія є «кривавою картиною розп’ятої нації»” [Єрмоленко 2018: 114, 113].

На жаль, молодий дослідник не згадує в цьому зв’язку ані діяльності Кирило-Мефодіївського братства, ані *Книг буття*, хоча вони органічно вписуються в палінгенесійний контекст поруч з французькими, польськими, італійськими та ін. аналогами. „Лежить в могилі Україна, але не вмерла ... і встане Україна з своєї могили і знов озветься...” [Костомаров 1991: 29, 30]. Тут неважко упізнати ремінісценції з Шевченкових *Великого Льоху, Розритої могили, і мертвим, і живим...* із їхньою пророчою візією посталі з могили, воскреслої України: „Не смійтеся, чужі люде! / Церков-домовина / Розвалить-ся... і з-під неї / Встане Україна” [Шевченко 1991: 233]. Під враженням цих творів кирило-мефодіївські братчики уклали свій програмовий документ; до Шевченка ж ставились як до „небесного світильника”, „видимого оправдання нашого натхнення звиш” [Куліш 1910: 379].

Незважаючи на підставову значимість християнства в долі модерного націєтворення, українські літературознавці маргіналізують цей аспект. Навіть тоді, коли їх до цього не змушує офіційна советська доктрина. Приміром, той же Г. Грабович називає світогляд „гуртка молодих київських інтелектуалів” „християнським утопізмом” [Грабович 1991: 149]. А С. Козак відчитує в *Книгах буття* не більш ніж „євангельську стилізацію” задля „облагородження етнічного егоцентризму, патріотизму або націоналізму слабких народів”, „бажання застосувати біблійний епос і релігійну форму мислення до актуальної політичної проблематики народу” [Козак 2004: 162, 159, 160]. Іншими словами – *використати* християнство, релігію з політичною метою, *підпорядкувати* сакральне потребам світського. Але ж отака підрядність – аж ніяк не „діалог людини з Богом”; а отакий націоналізм стоїть ув одному ряду з політичними ідеологіями, а не релігійною вірою (див. вище). Ба більше: саме цей гріх як найбільший з гріхів братчики інкримінували імперському ідолянству, яке ховало свою справжню сутність під християнською личиною:

Тоді імператори з панами змовились і казали поміж собою: уже нам не викоренити християнства, піднімемось на хитрощі, приймемо її самі, перевернемо ученіє Христа так, щоб нам добре було, та й обдуримо народ [...]. А того не уважали, що мало сего, що тільки назватись... [Костомаров 1991: 16].

Ото і було використання біблійної фразеології, релігійної форми – рецепція вчення Христового не за духом, а тільки за буквою; не за вчинками, а лише на словах. Якщо братчики цього не приймали, то, вочевидь, їхнє власне звертання до Святого Письма мало інші мотиви, було не формальним, а сутнісним: вони вірили в Бога самі, а не намагалися використати віру інших. *Закон Божий (Книги буття українського народу)* – перша маніфестація модерного українства, свідомого власної ідентичности, генезу якої кирило-мефодіївці виводили з колективного бажання українців жити в Законі Божому. Себе самих відчували „неофітами” (одразу після заслання Шевченко напише однойменну поему) – спадкоємцями справи перших християн, які свого часу кинули виклик „спідленому римському царству” [Куліш 1910: 378].

Братчики вважали, що їхнє братство – закономірна ланка в багатосотлітньому ланцюжку українських братств, які виникали за часів Реформації й, своєю чергою, взорувались на прикладі братств неофітів – були „такі, як у перших християн”. У маніфесті стверджено, що українські братства (Львівське, Київське, Луцьке), а особливо найбільше й найпотужніше з них Запорозьке („козацтво єсть то істее братство”) визначили цивілізаційний формат України як території, де люди прагнули жити по-братерськи, як брати во Христі, властиво, в Законі Божому. Тобто не визнаючи над собою „ні сіятельства, ні превосходительства”, окрім Бога, й, відповідно, культивуючи у суспільнім житті органічну, природну народократію: віча, козацькі ради, виборність/звітність гетьмана, кошового, військових і цивільних старшин.

Урядник і правитель повинні подлегать закону і сонмищу [народному зібранню – Р.Ч.], бо і Христос повеліває судиться перед сонмищем, і так як урядник і правитель перші, то вони повинні быть слугами і недостойть їм робити те, що здумається, а те, що постановлене. [...] і старшини вибирались на раді і повинні були слуговати всім по слову Христовому [Костомаров 1991: 18, 24].

Цій традиції, на думку братчиків, протистояла інша – ідолянська, антихристиянська, що на місце правдивого Бога ставить ідола, узурпатора найвищої влади: цезаря, кесаря, імператора-самодержця. Бо для українців „московський цар усе рівно, що ідол і мучитель”, а сакральна – „найсвятіша і славніша война за свободу” [Костомаров 1991: 27].

Ту війну не завершено. Від часів першого, „канонічного”, Риму – через другий, візантійський, – і нарешті третій, московський („Москва третій Рим, а четвертому не бывать”), тирані переслідують апостолів Божого трибу жит-

тя. І не має значення, чи ті тирані – самопроголошені „юпітери”, як кривавий Нерон (за його правління стаються події Шевченкових *Неофітів*), а чи „насто-ящі християне”, як, приміром, Микола І (який власноруч підписав Шевченкові нелюдський вирок); „ефективний менеджер” (В. Путін про Й. Сталіна) советської імперії зла а чи нинішній кремлівський „ведмедик” (Т. Шевченко про Миколу І в комедії *Сон*), бо, судячи по ділам, суть їх та сама – поганська. Пра-давнє оте протистояння поновилось і в наші дні, з подиву гідною типологією.

Січ, Козацька республіка, Територія волі, Братство. Цими, як з’ясувалося, не лише історичними термінами означала себе громада Майдану, вражаючи світ самоорганізацією потужного громадянського суспільства європейського кшталту; природним демократизмом; колективним самоусвідомленням власної національної ідентичності і готовністю жертвовно захищати її від імперських посягань. Саме від Майдану (а точніше, обох Майданів, 2004 і 2013 – 14 рр.) Україна здобуває суб’єктність на міжнародній арені, діючи в інтересах власних громадян, а не чужих вірнопідданих, і цим викликаючи лють та істерику Москви. Майдан показав органічне жадання нації жити в Законі свободи, справедливості й демократії, а не беззаконні рабства, насильства і тиранії, до яких навіть лінгвістично русифіковані українці ставляться з глибинною, ментальною, відразую. Українці виявилися „несподіваною нацією” (за Е. Вілсоном) – і для Європи, і для Росії, і... для себе самих, бо ніхто зокрема не чекав (і не „уявляв”) аж такої кількості однодумців та єдиновірців.

Нині одним великим Майданом стала вся Україна.

P.S. Цю статтю я надіслав до Редакції 23 лютого ц. р. „Завтра була війна”, тож із речення у преамбулі про „раніш чи пізніш імовірно вторгнення в Україну” довелося забрати зайві слова, й ще – додати фінальне речення, неймовірна очевидність якого, мабуть, аргументів не потребує. Розстріл пам’ятника Кобзареві у Бородянці – вбивче потвердження актуального виміру проблеми: українську ідентичність окупанти асоціюють не лише з С. Бандерою, а й із тим, чию творчість лицемірно оголошували „общім достоянієм” „єдиного народу”. Звичайно, головні аспекти проблеми у статті лише анонсовано. З належною повнотою їх викладено у моїй монографії *Від Сквороди до Шевченка*, яка, сподіваюсь, невдовзі побачить світ.

Список використаної літератури

- Андерсон Б., *Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму*, Київ: Критика, 2001.
- Бояновська Е., *Микола Гоголь: між українським і російським націоналізмом*, Київ: Темпора, 2013.

- Вілсон Е., *Українці: несподівана нація*, Київ: К.І.С., 2004.
- Винайдення традиції, за редакцією Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера, Київ: Ніка-Центр, 2010.
- Гете Й.-В., *Фауст*, [в:] Й.-В. Гете, *Твори*, пер. М. Лукаша, Київ: Молодь, 1969.
- Гібернау М., *Ідентичність націй*, Київ: Темпора, 2012.
- Грабович Г., *Шевченко як міфотворець*, Київ: Радянський письменник, 1991.
- Дзюба І., *Тарас Шевченко*, [в:] *Історія української літератури*, в 12 т., т. 4, Київ: Наукова думка, 2014.
- Єрмоленко В., *Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XXI століть*, Київ: ДУХ і ЛІТЕРА, 2018.
- Забужко О., *Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період*, Київ: Наукова думка, 1992.
- Забужко О., *Шевченків міф України*, Київ: Абрис, 1997.
- Козак С., *Українська змова і месіанізм. Кирило-Методіївське братство*, Івано-Франківськ: Плай, 2004.
- [Магочій П.-Р.:], *Всяка ідентичність є вибором людини. Кровне походження може нічого не означати*, 2015, [в:] Електронний ресурс: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_vsyaka-identichnist-ye-viborom-lyudini-krovne-pohodzhennyamozhe-nichogone-oznachati/635692 (23.02.2022).
- „Помилка історії”: *Путіну пригадали наглу заяву про Україну*, 2018, [в:] Електронний ресурс: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/pomilka-istorii-putinu-prigadali-nahabnu-zayavu-pro-ukrainu.htm> (23.02.2022).
- Путин В., *Об историческом единстве русских и украинцев*, 2021, [в:] Електронний ресурс: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> (23.02.2022).
- Якубова Л., *„Русский мир” в Україні: на краю прірви*, Київ: Кліо, 2018.

Spysok vykorystanoi literatury [References]

- Anderson B., *Uivavleni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu [Imaginary communities. Thoughts about the origin and spread of nationalism]*, Kyiv: Krytyka, 2001.
- Boianovska E., *Mykola Hohol: mizh ukrainskym i rosiiskym natsionalizmom [Mykola Gogol: between Ukrainian and Russian nationalism]*, Kyiv: Tempora, 2013.
- Wilson A., *Ukrajinci: nespodivana nacija [The Ukrainians: Unexpected Nation]*, Kyiv: K.I.C., 2004.
- Vynaidennia tradytsii. *Za redaktsiieiu Eryka Hobsbauma ta Terensa Reindzhera [Invention of traditions. Edited by Eric Hobsbawm and Terence Ranger]*, Kyiv: Nika-Tsentr, 2010.
- Goethe Y.-V., *Faust*, [v:] Y.-V. Goethe, *Tvory [Works]*, per. M. Lukasha, Kyiv: Molod, 1969.
- Hibernau M., *Identychnist natsij [Identity of nations]*, Kyiv: Tempora, 2012.
- Hrabovych H., *Shevchenko yak mifotvorets [Shevchenko as a myth-maker]*, Kyiv: Radianskyi pysmennyk, 1991.
- Dziuba I., *Taras Shevchenko*, [v:] *Istoriia ukrainskoi literatury [History of Ukrainian literature]* v 12 t., t. 4, Kyiv: Naukova dumka, 2014.

- Yermolenko V., *Plynni ideolohii. Idei ta polityka v Yevropi XIX–XXI stolit* [*Flowing ideologies. Ideas and politics in Europe of the XIX–XXI centuries*], Kyiv: Dukh i Litera, 2018.
- Zabuzhko O., *Filosofia ukrainskoi idei ta yevropeyskyi kontekst: Frankivskyi period* [*Philosophy of the Ukrainian idea and the European context: Ivan Franko's period.*], Kyiv: Naukova dumka, 1992.
- Zabuzhko O., *Shevchenkiv mif Ukrainy* [*Shevchenko's myth of Ukraine*], Kyiv: Abrys, 1997.
- Kozak S., *Ukrainska zmova i mesianizm. Kyrylo-Mefodiivske bratstvo* [*Ukrainian conspiracy and messianism. Cyril and Methodius Brotherhood*], Ivano-Frankivsk: Plai, 2004.
- [Mahochij P.-R.:] *Vsiaka identychnist ye vyborom liudyny. Krovne pokhodzhennia mozhe nichoho ne oznachaty* [*Every identity is a person's choice. Bloodline may not mean anything*], 2015, [v:] Elektronnij resurs: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_vsiaka-identychnist-ye-vyborom-lyudini-krovne-pohodzhennyamozhe-nichoho-ne-oznachaty/635692 (23.02.2022).
- „Pomyłka istorii”: Putinu pryhadaly nakhabnu zaiavu pro Ukrainu [*„Mistake of history”: Putin was reminded of his cheeky statement about Ukraine*], 2018, [v:] Elektronnij resurs: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/pomilka-istorii-putinu-prigadali-nahabnu-zayavu-pro-ukrainu.htm> (23.02.2022).
- Putin V., *Ob istoricheskom edinstve russkikh i ukraincev*, 2021, [v:] Elektronnij resurs: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> (23.02.2022).
- Yakubova L., „Russkyi myr” v Ukraini: na kraiu prirvy [*„Russian World” in Ukraine: on the brink*], Kyiv: Klio, 2018.

Список використаних джерел

- Костомаров М., „Закон Божий” (*Книга буття українського народу*), Київ: Либідь, 1991.
- Куліш П., *Історичне оповідання*, [в:] П. Куліш, *Твори, в 6 т.*, т. 6, Львів: Просвіта, 1910.
- Шевченко Т., *Повне зібрання творів. У 12 т.*, т. 1, Київ: Наукова думка, 1990.

Spysok wykorzystanych dzherel [References]

- Kostomarov M., „Zakon Bozhyi” (*Knyh[y] buttia ukrainskoho narodu*) [*„Law of God” (Genesis of the Ukrainian people)*], Kyiv: Lybid, 1991.
- Kulich P., *Istorychne opovidanie* [*Historical story*], [v:] П. Куліш, *Tvory. V 6 t.* [*Works in 6 volumes*], т. 6, Lviv: Prosvita, 1910.
- Shevchenko T., *Povne zibrannia tvoriv. V 12 t.* [*Complete collection of works in 12 volumes*], т. 1, Kyiv: Naukova dumka, 1990.